

Ольга Караїм, Дмитро Литвин
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ЕВОЛЮЦІЯ ОСУШУВАЛЬНИХ МЕЛІОРАЦІЙ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДДЯХ ВОЛИНИ

Екологічні проблеми осушувальних меліорацій і використання осушуваних земель Українського Полісся, і Волинської області зокрема, є актуальними ще з початку минулого століття. І з часом ця актуальність зазнає все масштабнішого розміру. Останніми десятиліттями багато вчених присвятили свої дослідження проблемам меліорації ґрунтів, оскільки з цим пов'язувалася перспектива збільшення виробництва продуктів харчування, а відповідно, зростання національної безпеки країни. Проте недостатньо обґрунтоване виконання державних планів меліорації земель та ігнорування екологічних застережень науковців спричинили значні негативні екологічні наслідки.

Загалом меліоративні роботи на Волині відбувалися в три етапи. Перший прямо і дещо опосередковано відноситься до 1874–1914 рр., коли перед царською Росією постало питання економічного розвитку північно-західних губерній, куди входила й історична Волинь. Наукові дослідження таких відомих учених як В. І. Вернадський, О. І. Карпінський, О. І. Воєйков, В. С. Доктуровський, Г. І. Танфільєв та ін. засвідчували, що поштовхом для економічного розвитку цих губерній може стати проведення меліоративних робіт, які дадуть можливість покращити структуру кормових угідь для підвищення продуктивності тваринництва, а відповідно й рослинництва, а також використання меліоративних магістральних каналів для лісосплаву [3; 6]. Проблемою меліоративних робіт займався відомий ґрунтознавець В. В. Докучаєв [4], який проаналізувавши програму експедиції, відразу ж виступив із програмною статтею «По питанню осушення боліт загалом і зокрема про осушення Полісся», в якій написав: «Немаючи нічого проти можливості аналізувати деякі і навіть значні ділянки Полісся, лише вважаємо необхідним для такого заходу попереднє наукове дослідження геологічних і метеорологічних особливостей країни». У цій статті вчений розглянув основні принципові питання, пов'язані з осушенням боліт, піддав критиці запропоновані в проекті методи дослідження, зауваживши, що в такому випадку можуть бути даремно витрачені значні кошти. В. В. Докучаєв, відзначаючи поверхневий підхід до вивчення процесів болотоутворення, писав, що «досі болота вивчалися лише з утилітарної точки зору – з боку їх шкоди чи користі для людини. Коли сама їх сутність залишалася недостатньо розкритою і

тому навіть такі важливі в даному випадку питання як природне місце боліт серед інших явищ природи, корінні причини, що обумовлюють їх існування, та низка інших особливостей, – все це поки залишається без відповіді. Ймовірно, що саме в цьому причина безуспішної боротьби, яку з давніх часів веде людина з болотами».

Варто зазначити, що вже у той час була здійснена перша спроба наукового обґрунтування використання меліорованих земель, у зв'язку з чим була заснована Сарненська дослідна станція вивчення торфових ґрунтів [1].

Друга хвиля меліорації знову ж таки пов'язана з потребою використання заболочених земель для підвищення їх ролі у господарському комплексі регіону. Меліоративні роботи проводилися в 1928–1938 рр. Польська держава у 1928 р. сформувала бюро меліорації, яке проіснувало до 1934 р. Для проведення досліджень у зв'язку з проблемами меліорації були залучені відомі польські вчені S. Tolpa, S. Kulczyński, E. Rühle, St. Lencewicz та ін. Проте, економічні проблеми не дали можливості здійснювати масштабні меліоративні роботи. І в першому, і в другому випадках на порядку денному стояли тільки питання економічної вигоди, а екологічні проблеми не розглядалися [7].

Третя хвиля меліорації відбулася в 1964–1996 рр., в основі якої знову панувала думка, що болота і заболочені території є головною причиною низької продуктивності сільського господарства, вважалось, що проведення меліорації докорінно вирішить цю проблему. З цією метою були виділені значні кошти і техніка. Хоч загалом осушувальна меліорація була великомасштабна, проте не завжди до кінця продумана. Так, у Волинській області було побудовано 191 меліоративну систему і меліоровано 416,6 тис. га землі [7].

Варто відмітити, що побудова і експлуатація ще перших меліоративних систем викликала занепокоєння багатьох вчених, які передбачали екологічну проблему експлуатації меліорованих земель. У зв'язку з цим у 1964 р. був сформований Камінь-Каширський стаціонар дослідження меліорованих торфових ґрунтів. Його завданням було відслідковувати зміни, що відбуваються під час їх сільськогосподарського використання. Крім Камінь-Каширського стаціонару, осушені торфові ґрунти та їх придатність для сільськогосподарського виробництва вивчалася впродовж довгого часу на Сарненській дослідній станції [1].

Сьогодні ми можемо засвідчити, що меліоративний стан Волинського полісся з кожним роком погіршується. Нині потреба у ренатуралізації осушених земель очевидна і не викликає сумнівів. Під ренатуралізацією слід розуміти систему заходів, спрямованих на відтворення природного середовища з певною суспільною метою (поліпшення умов життя, відпочинку), збереження біорізноманіття, сприяння міграції, розмноженню чи поширенню певних видів рослин і тварин [7].

Таким чином, меліорація заболочених земель Волинської області спричинила зміну напрямів основних ґрунтових процесів, характеру рослинності й гідрологічного режиму озер [4]. Нескоректованість меліоративних робіт з процесами сільськогосподарського виробництва не сприяли раціональному всебічному і продуктивному використанню осушених земель [2; 5]. До того ж реорганізація колективних господарств сприяла виходу із ладу майже всіх меліоративних систем. Результатом цього стало порушення рівневого режиму ґрунтових вод, зменшилася величина поверхневого притоку в озерах, внаслідок чого вони міліють, змінилися родючість і водно-фізичні властивості ґрунтів [7].

Таким чином питання ренатуралізації водно-болотних комплексів стає досить актуальним. Однак, розвиток зворотних процесів (вторинного заболочення, підтоплення, відновлення фітоценозів) має бути керованим, науково-обґрунтованим, що сприятиме створенню якісного і здорового довкілля для майбутніх поколінь.

Література

1. Агрокліматичний довідник по Волинській області. – К.: Держсільгоспвидав, 1959. – 82 с.
2. Артеменко В. И. Сельскохозяйственное использование осушенных торфяно-болотных почв / В. И. Артеменко, А. К. Бескровный. – Киев: Урожай, 1972. – 218 с.
3. Доктуровский В. С. Предварительный отчет об исследованиях болот Волынской губернии в 1913 году / В. С. Доктуровский // Труды Общества исследователей Волыни. (Приложение к Т. VII). – Житомир, 1914. – С. 112–117.
4. Докучаев В. В. По вопросу об осушении болот вообще и, в частности, обосушении болот Полесья. Работы в области геологии. Соч., т. 1, сб. 27. / В. В. Докучаев. – М., 1949. – 496 с.
5. Дудинец Ф. Н. Сельскохозяйственное использование осушаемых торфяных почв в верховье р. Припяти / Ф. Н. Дудинец // Мелиорация и водное хоз-во, вып. 54. – Киев: Урожай, 1982. – С. 3–5.
6. Жилинский И. Й. Полесские болота и их осушение / И. И. Жилинский. – Минск, 1906. – 128 с.
7. Зузук Ф. В. Осушені землі Волинської області та їх охорона: монографія / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, З. К. Карпюк. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 294 с.
8. Почвенные процессы и сельскохозяйственное использование торфяников Украины / С. Т. Вознюк, Р. С. Трускавецкий, Л. П. Головина и др. // Мелиорация и водное хоз-во, вып. 7. – Киев: Урожай, 1968. – С. 41–49.

9. Трускавецький Р. С. Еволюція гідроморфних ґрунтів під дією антропогенних факторів / Р. С. Трускавецький // Ґрунти Волинської області.- Луцьк : Вежа, 1999. – С. 122 – 128.

Микола Кісіль

Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки», м. Київ

ПОТРЕБА ІНВЕСТИЦІЙ НА ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ В ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ОКУПАЦІЄЮ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Окупація частини території України призвела до значних втрат, як по державі загалом, так і в постраждалих регіонах Донбасу. Нині визначаються розміри цих втрат і вартість заходів, зокрема інвестиційних, необхідних для відновлення економіки сільського господарства на підконтрольних і окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

При будь-якому варіанті подолання наслідків тимчасової окупації необхідно активізувати інвестиційні процеси у аграрній сфері. Загальний стан цих процесів доцільно оцінювати за показником капітальних інвестицій на 1 га угідь. Значення цього показника по регіонах України нині значно вирізняються, що свідчить про наявність регіональних диспропорцій в інвестиційному забезпеченні і необхідність його суттєвого покращення в аграрному виробництві на території Донбасу. Якщо показник розміру капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь у середньому по Україні в 2014 р. становив 937 грн., то в Донецькій і Луганській областях – відповідно 295 і 228 грн/га (23 і 24 місця у рейтингу регіонів), що в 11–14 раз менше, ні в лідируючої Івано-Франківської області (табл.).

Тимчасова окупація частини території Донецької і Луганської областей вже в 2014 р. призвела до різкого спаду інвестиційної діяльності в їх сільському господарстві та скорочення проти попереднього року капітальних інвестицій на 780 млн гривень. За попередніми оцінками, у 2015 р. також зменшаться інвестиції на 1 га угідь, інвестиційні процеси не забезпечать не лише розширеного, а й простого відтворення виробництва і капіталу, обсяги випуску сільськогосподарської продукції скоротяться, а негативний вплив цих процесів на всю економіку та соціальну сферу держави і регіонів посилиться.